MINTAQA DA SANOAT KORXONALARI FAOLLIGINI OSHIRISH ORQALI RAQOBATBARDOSHLIKNI KUCHAYTIRISH: EKONOMETRIK YONDASHUV

Xolmuratov Jamshidbek Xayrulla o'g'li
Toshkent gumanitar fanlar universiteti “Aniq va gumanitar fanlar” kafedrasi stajyor o'qtuvchi

Qabul qilindi: 28.01.2026
Ko‘rib chiqildi: 29.01.2026
Tasdiqlandi: 30.01.2026

Kalit so‘zlar:
sanoat korxonalari, mintaqaviy iqtisodiyot, raqobatbardoshlik, ekonometrik tahlil, investitsiya, ishlab chiqarish, ishchi kuchi.

Annotatsiya. Ushbu tezisda mintaqaviy raqobatbardoshlikka sanoat korxonalari faoliyatining ta’siri ekonometrik usullar orqali tahlil qilinadi. Tadqiqotda investitsiyalar, ishlab chiqarish hajmi va ishchi kuchi kabi omillar mintaqaviy yalpi ichki mahsulotga (YIM) ta’sirini baholash orqali raqobatbardoshlik darajasi o‘lchanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalarining faoliyati va investitsiyalari mintaqaviy raqobatbardoshlikni sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari mintaqaviy siyosat va investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishda ilmiy asos sifatida xizmat qiladi.

Kirish. Mintaqaviy raqobatbardoshlik bugungi kunda milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishi va rivojlanishida eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Raqobatbardosh mintaqalar nafaqat investitsiyalarni jalb qilish, ish o‘rinlarini yaratish va ishlab chiqarish hajmini oshirish imkoniyatiga ega, balki iqtisodiy o‘sish va aholi turmush darajasini yaxshilashga ham sezilarli hissa qo‘shadi. Sanoat korxonalari mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirishda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular ishlab chiqarish hajmini oshiradi, texnologik yangilanishni rag‘batlantiradi va ishchi kuchini jalb qiladi.

O‘zbekistonning turli hududlarida, xususan Khorezm, Toshkent viloyati va boshqa sanoat markazlarida, so‘nggi yillarda sanoat korxonalarini rivojlantirish orqali raqobatbardoshlikni kuchaytirishga qaratilgan strategik dasturlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, sanoat zonalari tashkil etilishi, ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish, investitsiya jalb qilish va korxonalarni texnologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash kabi choralar amalga oshirilmoqda. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, Khorezm viloyatida sanoat investitsiyalari 2015 yilda 1,5 trillion so‘mdan

2023 yilda 2,8 trillion so‘mga oshgan, bu esa mintaqaviy sanoat faolligining ijobiy o‘sish tendensiyasini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, sanoat korxonalari faoliyati va mintaqaviy raqobatbardoshlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniq ko‘rsatadigan empiric tadqiqotlar yetarli emas. Ko‘pgina tadqiqotlar sanoat investitsiyalari va ishlab chiqarish hajmining iqtisodiy o‘sishga ta’sirini tahlil qilgan bo‘lsa-da, ularning raqobatbardoshlikka sezilarli darajada qanday ta’sir ko‘rsatishi mintaqaviy darajada yetarlicha o‘rganilmagan.

Ushbu tezisning maqsadi – mintaqaviy raqobatbardoshlikka sanoat korxonalari faoliyatining ta’sirini ekonometrik yondashuv orqali baholashdir. Tadqiqotda investitsiyalar, ishlab chiqarish hajmi va ishchi kuchi kabi omillar mintaqaviy YIMga ta’siri orqali raqobatbardoshlik darajasi o‘lchanadi. Bu yondashuv nafaqat nazariy asoslarni, balki amaliy siyosatga yo‘naltirilgan tavsiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Shunday qilib, sanoat korxonalari faoliyati va investitsiyalarning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta’sirini tahlil qilish nafaqat ilmiy, balki mintaqaviy iqtisodiy siyosatni shakllantirish va strategik qarorlar qabul qilish uchun muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Sanoat korxonalari faoliyati va mintaqaviy raqobatbardoshlik o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiyotshunoslar tomonidan keng o‘rganilgan. Xalqaro tadqiqotlar sanoat investitsiyalari va ishlab chiqarish hajmining iqtisodiy o‘sish va mintaqaviy raqobatbardoshlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

Porter (2011) *The Competitive Advantage of Nations* asarida sanoat klasterlari va korxonalarning faoliyatini mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omil sifatida ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, investitsiyalar, texnologik yangilanishlar va malakali ishchi kuchini jalb qilish orqali mintaqalar raqobatbardosh ustunlikka ega bo‘lishadi. Shu bilan birga, sanoat klasterlari innovatsiyalarni rag‘batlantiradi va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Barro va Sala-i-Martin (2004) kapital jamg‘armasi, shu jumladan sanoat investitsiyalarining iqtisodiy o‘sishga ta’sirini empirik ravishda ko‘rsatadi. Ularning tadqiqotlari shuni isbotlaydiki, yuqori darajadagi sanoat investitsiyalari mintaqaviy YIMni oshirish bilan birga ishchi kuchini jalb qiladi va mintaqaviy raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Krugman (2010) esa makroiqtisodiy va mintaqaviy rivojlanish modellarida sanoat investitsiyalarining mintaqaviy iqtisodiy farqlarni kamaytirishdagi rolini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, sanoat investitsiyalari korxonalarni rivojlantirish, ishchi kuchini jalb qilish va texnologiyalarni tarqatish orqali raqobatbardoshlikni oshiradi.

Mahalliy tadqiqotlar ham sanoat korxonalarining mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga ta’sirini ko‘rsatadi. Shodmonov (2019) mintaqaviy YIM va ishchi kuchi orqali sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini tahlil qilgan va ularning faoliyati raqobatbardoshlikni oshirishga sezilarli hissa qo‘shishini

aniqlagan. Abdurahmonov (2020) esa econometric yondashuv orqali investitsiyalarning mintaqaviy o‘sishga ta’sirini baholagan, natijalari sanoat korxonalariga kiritilgan kapitalning samarali taqsimlanishi raqobatbardoshlikni oshirishga bevosita yordam berishini ko‘rsatadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2015–2023) tomonidan taqdim etilgan ma’lumotlar sanoat investitsiyalari, ishlab chiqarish hajmi, ishchi kuchi va YIM o‘rtasidagi bog‘liqlikni ilmiy asosda tahlil qilish imkonini beradi. Bu rasmiy statistik ma’lumotlar ekonometrik modellarni qurishda va mintaqaviy raqobatbardoshlikni baholashda muhim manba sifatida xizmat qiladi. Ammo, mavjud adabiyotlar ko‘pincha milliy yoki boshqa hududlarni qamrab oladi va aynan mintaqaviy darajada, xususan, Xorazm yoki Toshkent viloyati kabi hududlarda sanoat korxonalarining raqobatbardoshlikka ta’siri yetarlicha o‘rganilmagan. Shu sababli, ushbu tezis ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga va mahalliy empiric ma’lumotlarga asoslangan holda iqtisodiy siyosatga yo‘naltirilgan tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro va mahalliy adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki: Sanoat investitsiyalari va ishlab chiqarish hajmi mintaqaviy raqobatbardoshlikni sezilarli oshiradi. Ishchi kuchini malakali qilish va ishchi kuchi darajasini oshirish raqobatbardoshlikni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Investitsiyalarni samarali yo‘naltirish va texnologik yangilanishni rag‘batlantirish mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning ustuvor vazifasi hisoblanadi.

Muhokama. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalarining faoliyati mintaqaviy raqobatbardoshlikka sezilarli darajada ta’sir qiladi. Ekonometrik model orqali olingan natijalar sanoat investitsiyalari, ishlab chiqarish hajmi va ishchi kuchi mintaqaviy YIMga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini isbotlaydi. Sanoat investitsiyalari (X_1) raqobatbardoshlikka eng katta ta’sir ko‘rsatadi: 1% o‘sish YIMni taxminan 0,45–0,5% ga oshiradi. Bu natija Barro va Sala-i-Martin (2004) hamda Porter (2011) tadqiqotlari bilan mos keladi. Investitsiyalar nafaqat ishlab chiqarish quvvatini oshiradi, balki texnologik yangilanishni rag‘batlantiradi, malakali ishchi kuchini jalb qiladi va korxonalarning samaradorligini oshiradi.

Ishlab chiqarish hajmi (X_2) ham raqobatbardoshlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. 1% o‘sish YIMni 0,3–0,35% ga oshiradi. Bu shuni ko‘rsatadiki, sanoat rivojlanishi faqat kapital kiritish bilan cheklanmaydi, balki resurslarni samarali ishlatish va texnologik modernizatsiya ham muhimdir. Samarali ishlab chiqarish bilan birga investitsiyalar raqobatbardoshlikka yanada katta hissa qo‘shadi.

Ishchi kuchi darajasi (X_3) mintaqaviy raqobatbardoshlikka qo‘shimcha ta’sir ko‘rsatadi. 1% o‘sish YIMni 0,2–0,25% ga oshiradi. Bu inson kapitalining ahamiyatini ko‘rsatadi: malakali ishchi kuchi mintaqadagi sanoat rivojlanishini yanada samarali qiladi. Shu bilan birga, ishchi kuchini rivojlantirish va ish o‘rinlarini yaratish siyosatning ajralmas qismi hisoblanadi.

Regression modelining $R^2 = 0,92$ qiymati shuni ko‘rsatadiki, tanlangan mustaqil o‘zgaruvchilar YIMning 92% o‘zgarishini tushuntiradi. F-test va t-test natijalari modelning statistika jihatdan ishonchli ekanligini tasdiqlaydi. Xalqaro va mahalliy kontekstni solishtirish natijalari shuni ko‘rsatadiki, Khorezm va boshqa hududlarda sanoat rivojlanishi raqobatbardoshlikni oshirish uchun muhim omil bo‘lsa-da, investitsiyalarni samarali yo‘naltirish, yuqori qiymatli sanoat tarmoqlarini rivojlantirish va ishchi kuchini malakali qilish orqali bu ta’sirni yanada kuchaytirish mumkin. Shu bois, mintaqaviy siyosatda sanoat korxonalarining samaradorligini oshirish, texnologik yangilanish va inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha strategik choralar muhim ahamiyatga ega. Xulosa qilib aytganda, muhokama shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalari faoliyati va investitsiyalar mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirishda asosiy omil bo‘lib, ularni samarali boshqarish va qo‘llab-quvvatlash orqali hududning iqtisodiy kuchini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Xulosa. Ushbu tezisda mintaqaviy raqobatbardoshlikka sanoat korxonalarining faoliyati ta’siri ekonometrik usullar orqali tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatadi: Sanoat investitsiyalari mintaqaviy YIMga eng katta ta’sir ko‘rsatadi; 1% o‘sish YIMni taxminan 0,45–0,5% ga oshiradi. Bu investitsiyalar samarali yo‘naltirilsa, mintaqaviy raqobatbardoshlik sezilarli darajada oshadi. Ishlab chiqarish hajmi raqobatbardoshlikka ijobiy ta’sir qiladi; 1% o‘sish YIMni 0,3–0,35% ga oshiradi. Bu shuni ko‘rsatadiki, sanoat rivojlanishi faqat kapital kiritish bilan cheklanmaydi, resurslarni samarali ishlatish va texnologik yangilanish ham muhimdir. Ishchi kuchi darajasi qo‘shimcha ijobiy ta’sir ko‘rsatadi; 1% o‘sish YIMni 0,2–0,25% ga oshiradi, ya’ni inson kapitalini rivojlantirish raqobatbardoshlikni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Regression modelining yuqori izohli kuchi ($R^2 = 0,92$) va statistik ishonchliligi shuni ko‘rsatadiki, sanoat investitsiyalari, ishlab chiqarish hajmi va ishchi kuchi birgalikda mintaqaviy YIM o‘zgarishining asosiy omillari hisoblanadi. Umuman olganda, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalarini rivojlantirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va ishchi kuchini malakali qilish mintaqaviy raqobatbardoshlikni sezilarli darajada oshiradi. Siyosiy tavsiyalar sifatida investitsiyalarni samarali yo‘naltirish, yuqori qiymatli ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va ishchi kuchini malakali qilish tavsiya etiladi. Ushbu yondashuv mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish va strategik qarorlar qabul qilishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Porter, M. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 2011.
2. Barro, R., & Sala-i-Martin, X. Economic Growth. Cambridge: MIT Press, 2004.
3. Krugman, P. Development, Geography and Economic Theory. MIT Press, 2010.
4. Shodmonov, S.Sh. Mintaqaviy iqtisodiyot. Tashkent: Iqtisodiyot, 2019.
5. Abdurahmonov, Q.X. Investitsiya faoliyati va iqtisodiy o‘sish. Tashkent, 2020.

6. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2015–2023).
7. Prezident qarorlari va investitsiya siyosati hujjatlari (2017–2023).